

RADOVAN RADONJIĆ, Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948—1950), Zagreb 1975.

Često isticana historijska distanca kao da se postepeno prevladava i u našoj historijskoj literaturi. Ili je ona već zapravo prošla, jer je uglavnom riječ o znanstvenom istraživanju našeg prvoga poslijeratnog perioda. Jedan je od posljednjih priloga toj tezi monografija dra Radovana Radonjića »Sukob KPJ sa Kominformom i društveni razvoj Jugoslavije (1948—1950)«, u izdanju Centra za aktualni politički studij Narodnog sveučilišta grada Zagreba. Osnova za tu monografiju istoimena je doktorska disertacija, obranjena na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, potkraj 1973, pred komisijom koju su sačinjavali prof. dr Najdan Pašić kao predsjednik, prof. dr Branko Pribičević i dr Sava Živanov kao članovi.

Pisati o događajima kojih su mnogi sudionici još živi i koji još uvijek postoje u njihovoj svijesti kao nešto što je bilo »nedavno«, o kojima još uvijek nisu dostupni mnogi arhivski materijali, osobna svjedočanstva vodećih aktera i dr. — nije jednostavno. U našoj siromašnoj historiografiji poslijeratnoga 30-godišnjeg perioda izgradnje socijalizma nema mnogo ozbiljnih znanstvenih radova. Spomenut ćemo uzgred radove dra Branka Petranovića o našem prvom tzv. administrativno-centralističkom periodu, nekoliko rasprava dra Branka Pribičevića uglavnom o sukobu s Informbiroom i posebno dugogodišnje napore dra Dušana Bilandžića da osvijetli naš cjelokupni poslijeratni društveno-ekonomski razvoj, o čemu smo pisali posebno u *Časopisu za svremenu povijest*, II/1975. Naravno, postoji niz parcijalnih pristupa pojedinim ekonomskim, državno-pravnim, političkim, filozofskim, sociološkim i drugim problemima rasutim po raznim časopisima, od kojih su neki rađeni izričito sa stanovišta kritike dosad prijedeno puta.

Iz aspekta nedovoljnosti znanstvene, a posebno povijesne literature o bitnim etapama i problemima našega poslijeratnog razvoja monografija dra Radovana Radonjića zaslužuje izuzetnu pažnju. Zasnovana uglavnom na tadašnjoj štampi i periodici (žlanci, izjave, referati, rezolucije i dr.), literaturi memoarskog karaktera i na izgled brojnoj znanstvenoj literaturi u kojoj se ta problematika samo marginalno dotiče, njegova istraživanja suočila su se s nizom poteškoća. Posebnu poteškoću predstavljao je nedostatak arhivske građe iz suprotnog tabora. No i pored toga moramo konstatirati da je autor uspješno riješio niz najbitnijih problema.

Polazeći od pretpostavke da je pojava samoupravljanja u Jugoslaviji »logična posljedica dotadašnjeg socijalističkog razvitka zemlje«, autor je došao do zaključka da »samoupravljanje nije rođeno kao otpor i sredstvo suprotstavljanja Staljinu poslije sukoba 1948. godine, već da je bilo logična posljedica razvoja dubokoga demokratskog revolucionarnog pokreta koji je u suštini bio antidogmatski i antistaljinistički« (225). Takav razvoj nije tekao ravnomjerno i pravolinijski.

Iako su elementi samoupravnoga demokratskog društva bili prisutni gotovo od početka jugoslavenske narodnooslobodilačke borbe, koja je ubrzo prerasla u socijalističku revoluciju (spomenimo samo osnivanje, razvoj i ulogu narodnooslobodilačkih odbora, Narodnog fronta, AVNOJ-a i antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja po budućim republikama), u kratkotrajnom periodu poslije oslobođenja zemlje (1945—1947) došlo je do naglog preuzimanja sovjetskih iskustava kao jedino mogućega socijalističkog društveno-ekonomskog poretka. Ali je novi društveno-ekonomski sistem, sličan sovjetskom uz manja odstupanja (nepotpuna nacionalizacija sredstava za proizvodnju, oprezna kolektivizacija u poljoprivredi i sl.), poslije nazvan administrativno-centralistički, ubrzo došao u sukob s demokratskim duhom naše narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Autor u četvrtoj glavi, »Utjecaj etatizma na zaoštavanje unutrašnjih protivrječnosti u Jugoslaviji«, detaljno analizira te probleme, ukazujući na birokratizaciju političke vlasti, usporavanje tempa privrednog rasta, pasivizaciju radnih masa i dr. Po njemu je sukob s Kominformom, do kojega je došlo na sredini 1948. zbog pretenzija sovjetskog rukovodstva, na čelu sa Staljinom, da nametne svoj model socijalizma (i svoju dominaciju) čitavom istočnoevropskom »lageru«, ubrzao zaoštavanje tih protivrječnosti. Njihovo razrješenje pomalo je paradoksalno. S jedne se strane, poslije druge rezolucije Kominforma 1949, prišlo masovnoj kolektivizaciji u poljoprivredi, uz znatan element prisile, čime se htjelo dokazati da je i Jugoslavija »vjerna« jedino postojećem modelu socijalizma. S druge, prišlo se ubrzanom procesu decentralizacije uvođenjem radničkih savjeta i radničkog samoupravljanja u najveća industrijska poduzeća. Razlog toj protivrječnosti treba tražiti u tome što je jedna od glavnih optužbi politike jugoslavenskog rukovodstva, u prvoj rezoluciji Informbiroa 1948, bila zadržavanje znatnog stupnja privatnog vlasništva u poljoprivredi, čime je »argumentiran« povratak Jugoslavije u kapitalizam.

Autor ispravno konstatira da je ta protivrječnost prije svega rezultat nedovoljno brzog saznanja da stavovi sovjetskog rukovodstva prema rukovodstvu KPJ i Jugoslaviji uopće nisu odraz puke neobaviještenosti i subjektivne proizvoljnosti, već objektivnih novjetskih društveno-ekonomskih odnosa, koji su se oformili između dva rata i poslije nekritički počeli prenositi na istočnoevropske zemlje, a među njima i na našu zemlju. Saznanje da se pobjeda nad staljinizmom (tada pogrešno nazvanim državnim socijalizmom) ne može izvojevati samo otklanjanjem neopravdanih optužbi, pa ni kritikom tamošnjih deformiranih odnosa, već samo stvaralačkom primjenom novih društvenih odnosa u praksi, nije se moglo odmah razviti.

Autor u svojoj analizi kritike staljinizma kao jedinog mogućeg socijalizma, a ne samo praktičnih odstupanja, iznesenog prvenstveno u Staljinovom djelu »Pitanja lenjinizma«, često upotrebljava izraz *staljinistički revizionizam*. Možda je to ispravno s teoretskog stajališta. S historijskog čini nam se da je ispravniji izraz *staljinistički dogmatizam*. Poznato je da je sovjetsko rukovodstvo često dosad etiketiralo politiku KPJ i SKJ kao revizionističku. Nije se to dogodilo samo 1948, već i 1956, pa i 1968. U političkim odgovorima na tu kritiku uvijek je upotrebljavan izraz *dogmatizam*. Napuštanje tvoga termina može izazvati ozbiljne nesporzume.

Novi društveno-ekonomski odnosi, koji su se počeli razvijati u Jugoslaviji 1950, bez obzira na to što su bili odozgo inaugurirani, nužno su morali biti decentra-

listički. Njihova je osnova bila prerastanje državnog vlasništva i državnog upravljanja sredstvima za proizvodnju u društveno vlasništvo i društveno upravljanje, koje je postepeno uključilo u sebe mnogo veći stupanj prava i sloboda širih društvenih slojeva. Geneza tog razvoja predmet je te monografije. Autorov zaključak glasi: »Saznanja rukovodilaca KPJ prezentirana u obrazloženju njihove orijentacije na demokratsku socijalističku alternativu, i potencije koje je sobom nosilo uvođenje radničkih savjeta i pretvaranje državne svojine u društvenu, učinili su da samoupravljanje bude ne samo istinska alternativa staljinizmu u Jugoslaviji, već i velika alternativa svjetskog socijalizma. Samim tim što je njegova pojava u jugoslovenskoj praksi socijalističkog preobražaja nametnula potrebu preispitivanja skoro svih značajnih pitanja komunističkog pokreta i socijalizma, samoupravljanje se predstavilo kao jedna u mnogo čemu bitno nova i kompleksnija verzija socijalizma od one koju je implicirala staljinistička interpretacija suštine i karaktera društva prelaznog perioda i ukazivalo na to, da sva realna kretanja od kapitalizma ka socijalizmu imaju duboko protivurječan i istorijski prolazan karakter. Sva kasnija ispitivanja sovjetske društvene realnosti iz perioda predominacije staljinizma u njoj, potvrdila su ispravnost stanovišta koja su izložili rukovodioci KPJ sredinom 1950. godine. Uz to, čitava praksa socijalističkog razvitka Jugoslavije, od sredine 1950. godine naovamo, temeljila se na principima sadržanim u njihovom obrazloženju demokratske socijalističke samoupravne orijentacije i rješenjima koja su njime bila akceptirana« (244).

Taj se zaključak znatno razlikuje od stavova nekih naših teoretičara koji još uvijek uporno tvrde da je tek otpor Kominformu afirmirao jugoslavensku socijalističku revoluciju u međunarodnim razmjerima i da je bio presudan za uvođenje samoupravljanja. Zapravo bilo je obratno! Jugoslavenska revolucija omogućila je otpor Kominformu i time ubrzala svoja saznanja o potrebi stvaranja drugačijega socijalističkog društveno-ekonomskog poretka nego što su bila tadašnja socijalistička društva. Naravno, to je težak i dugotrajan zadatak.

Zlatko Čepo

*HISTORIJA DVADESETOG VIJEKA U »ISTORIJI BEOGRADA«
Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd 1974, 700 str.*

1.

»Istorija Beograda« SANU izašla je 1974. godine u Beogradu u tri knjige. Predmet ovog osvrta bit će samo treća knjiga u kojoj je obrađen period od prvoga svjetskog rata do 1973. godine, te je podnaslov knjige »Dvadeseti vek«, koji orijentaciono uzimam i ja za naslov ovog osvrta, netočan.

To je veoma burno razdoblje historije Beograda. Nakon gotovo potpune devastacije u toku prvoga svjetskog rata, Beograd se poslije 1918. godine razvijao kao prijestolnica nove jugoslavenske države i središte političkog, kulturnog a zatim i privrednog života da bi nakon drugoga svjetskog rata prerastao u pravi velegrad.